

— Էվվէլքի բազար ախշամը Պէյ-օղլունտա տօղրու եօլտա քեային Մ. Լիւց. ցինին տխրրլարնա, Պէլա-վիսթա նամ մահէլտե քեային գըշատա պուլունան պիր զապիթ սէ իտի, իքի աթ կէթիրիր պիտ իքի տաաթ պաղանմագ իշին, թէ-ատուօ խիթամընտա մերգում սէյիս կիտիպ աթլարը իսթէր վէ նէ քիրա վէրի-լէճէ կին սիւալ իթտիքտէ, թարիֆա մու-ճրպինճէ պիր աթ իշին օն դուրուշ էօ-տէ հէճէ կի ճէվապը վէրիլեր, Սէյիս պու-ֆահիշ ֆիաթ իշին պազը թէշէք քիրէր-տէն սօնրա պիր պէեազ երիկրմիլիք մէճի-տիեէ վէրիպ գուսուր իքի դուրուշու-լըր կիտէր, Պիր ազ վազըթ սօնրա սէյիս իլէ աթլարըն սահիպի վէ քէնտի չափու-շու վէ պիր գաշ նէֆէր ասաքիր, մէր-գում Մ. Լացցինին տխրրլարնա կիտէր-էր, վէ Էվվէլ Էմիրտէ գալշըլարըն չըգան տխրըն իքինճի մէմուլու օլան պիր Պու-լարըն իւզէրինէ հիւճմ պիրլէ շէտիտ պիր սիրլէ իլէ եէրէ չարբարլար վէ գաֆասըն-տան գանլար ալմագտու օլտուղու հալտէ Թէմիզճէ տէյէրլէր, Պուլշումաթատան տխրըն մէմուլու յաղա ինէր վէ պու-

նու կեօրիւր կեօրմէզ հիւճմ իտէնէր , գաֆաարնա պիր սօբա ինաիրտիքէրի պիրլէ միւճմէ հալ վէ քէնտին . էն պի խա պեր եէրէ եաթըրըրար . Տիկէր պիր սէ յիս մերգուճան տաեագ եէեէնէրի գուր . Թարմագ իշին իշէ կիրմիշ իսէտէ , օ տա խի բայընը ալմըշ տըր : Պատէհու մեր գուճան հիւճմ իտէնէր ախըրըն իշէրի տինէ կիրիպ վէ չափուշ քէնտի գապիթի նին թահրիքի իլէ զըլմընը շէքիպ , ա վօգաթ Մ . Թէրնինին ֆայթօնճուսու նուն գօլունա վուրմուշ վէ կէրէսի կիրպի աղըր սուրէթաէ եարալամըշ տըր : Պուն ճա շամթա իւզէրինէ սօգագտա խայ լիճէ իզտիհամ թօրանմըշ վէ գապիթիէ . լէր եէթիշմիշ իսէտէ , գապիթ գըյաֆէ թինի կեօրտիւկիւնտէն հիշ պիրիսինի թուճմաղա ճէսարէթ իտէմէմիշէր տիրո նիհաեթի իւլ էմր սաղա սօյա վուրմա տան եօրուլարագ մերգուճան հիւճմ ի տէնէր , պաղըրըպ չաղըրարագ սափուշ տուգտան սօնրա , մէճուհարըն եարէ . լէրինէ պագմագ իւզրէ հէքիմ չաղըրմըշ վէ ֆէրտասը կիւնիւ Մ . Լացցի Թրան օրը էլշիսի Մ . Պուրէ ճէնապլէրինէ թէ շէքի իթմիշ օլտուղունտան , պուելա . րն միւսթահագ օլտուղարը ճէգալարը թէրթիպ օլունմասը մէմուլտէն տիր :

ՀԱՎԱՏԻՍԱԹԻ ԽԱՐԻՃԻՑԵ

Պիր արա էվրօքանըն հալի ֆէվգ . էլտտէ սուրէթաէ թէհիքէ իշինտէ ի . քէն , կէրէք ըսմի նութգլար վէ կէրէք կարիպալտի կէօնիւ լիւլէրինին Մանգա նա մուհարէպէսինտէ մաղուպիթի վէ իթալեա աաքիթինին Բօմա թօքրաղըն տան կէրի չաղըրմասը իւզէրինէ էվրօքա նըն աալիշի պօղուլմաեարագ մուալագ տապուլունան մէսէլէլէրին հալ ու թէս վիճէ օլունապիլէճէկինէ պագը ումուտ իտէնէր օլմուշ իսէտէ , պու կիրպի ու ֆագ իւմուտ քէօշէլէրի վարարագ ազալ մագտա տըրլար : Իթալեանըն պու կիւն . քի հալի վագա սուրէթի զահիլէտէ րա հաթ տուրմագտա տըր կրպի կեօրիւնիւր իսէտէ , Բօմաեը բայթալթ իթմէք էֆ . քեարը կէրէք հիւքիւմէթ վէ կէրէք է . հալի իւզէրինտէ օլ տէրէճէ հիւքմ իթ միշ տիր քի , էն գիեատէ էմրի իթիտալ վէ տիւշիւնէրէք իշ կէօրէլիմ տէսի նա սիհաթ վէրէնէր պիլէ պու էֆքեարըր ամիէ սէլինէ գարշը տուրմայուպ , քէն տիլէր տախի այնի էֆքեարէ սէեալան մագտա տըրլար :

Թրանսա ումուրու տախիլիէ վէքիլի Մ . Բուէնին իրաա իթտիլի նուլթ , քի աալ մէալի իթալեա հիշ պիր վագըթ Բօմաեը գապիթ իթմէեէճէկի պէեանըն տան իպարէթ տիր , պու պէեանաթ ի . Թալեա բարլամէնթօսունա վէ էհալիէ

չօգ ֆէնա թէեօի իթտի Թրանսըզ տէվ լէթի Բօմաեը գապիթ իթմէք իշին հիշ պիր վագըթ իթալեաեա միւսաաաթ իթ մէեէճէք օլտուղու աւլաշըրաղընտան պիւթիւն իթալեա հիտտէթ լէնտի , բար լամէնթօ վիւքէլանըն աթվար ու հարա . քեաթընը գապուլ վէ թաստիգ իթմէ . յիպ , Բօմաեը բայթալթ իթմէրիգ թէք . լիֆէրինի թէքէրլիւր իթմէեէ պաշա . տը , զագէթալար մէգքիւր նուլթ իւ . զէրինէ Թրանսա իլէ իւնսիլէթի գաթ ի . տէրէք իւնը հարալ իթմէսէք , իթալեա . նըն շէրէֆի աեագ ալթընա ալմընը օյա . ճագ տըր սէտիլէր , վիւքէլա բարլամէն . թօսուն վէրալիլ աաթմի խօշնտիլիէթ գուրապընտան կիւճէնիպ իսթիֆա ի . լէտի , եէրինէ պիր պաշգա գապիլէթօ թէշքիլ օլունմագ իւզրէ իսէտէ , պու . նուն ամէլ վէ հարաքեաթընը բարա . մէնթօ թաստիգ վէ գապուլ իտէճէք մի . պու տախի շիւքհէլի օլտուղունտան վիգ . թօր էմմանուէլ Բարլամէնթօսուն լաղլ իտէրէք իտարէսի հիւքիւմէթի պիզգաթ եէտինէ ալմագլըղա գարար վիլէճէկի գօրգուլմագտա , վէ պու իսէ իթալեան . լարըն պիւս պիւթիւն հըրս ու հիտտէթի . նի մուճիպ օլարագ պիր իսթիլաթէյաա օլմասը շիւքհէ օլունմագտա տըր : Ի . Թալեանըն պու հիւքիւմէթսիգ լէք հա . լինտէն գօրգուլաճաղընտան վէ Թրանսա . եա խուսուլմէթ կէօսթէրիլէրի իթտի . կինտէն , շաեէտ թէքրար Բօմա իւզէրի . նէ պիր՝ հիւճմ վուգու պուլուր միւլա . հազաօրնա մէպի իհթիաթէն 20 պին նէֆէր եէնիտէն Թրանսըզ աաքիթի կէօն . տէրլիմէք իւզրէ հազըրլուգ կէրիւմէթի իշին Թուլօն իմանընա էմր կէօնտէրիւ . մէսի թէվաթուր պուլտու :

Իթալեանըն . թէքմիլի Բօմաեը իսթէր վէ պինտէն ալէյհ Բաբանըն տիւնեէվի հիւքիւմէթինին մահվ օլմասըն արգու իտէր , պունուն մուղայիրի օլարագ Թր . րանսա հիւքիւմէթի Բաբանըն տիւնեէվի հիւքիւմէթի պագաօրըն վէ Բօմաեը ի . Թալեաեա գապիթ իթտիրմէեէճէկին պիլ . տիրիլ վէ գապանին մէճիսի Թրանսա գա . պինէթօսունուն պու բօլիթիգասընը թատիգ վէ գապուլ իտիպ , վիւքէլասը . նա պիր գաթ տախի գուլվէթ վէրիլ :

Պու իքի միլէթ պու տէրէճէ պիր . պիրինէ զըտտ էֆքեարտա պուլուն . տուգլարը հալտէ , Բաբա մէմալիքինին պիր ափուճ արագի վէ եարըմ միլօն գա . տար էհալտէն իպարէթ օլան տիւնեէ . վի հիւքիւմէթինի եօաա թուլարագ ի . քի պիւլիւք միլէթլէր պիր պիրինէ չա . թըշմագ էսէֆէնկիլիհիթիմալի կիթտիք . ճէ զիտտէ մէմուլտէն կէօրիւնմէքտէ տիր , վէ էկէրշն պիր Թարաֆտան պի . րինճի տէվէթ պուլունան Թրանսըզ քէն . տի իտալիաղընտա գալի տուլուպ , տիկէր

Թարաֆտան տախի 25 միլիեօնլուգ պիր էհալի կէօգ տէօնիւքիւղիւ իլէ քէնտի գրալ վէ հիւքիւմէթինի տախի տիլնէմէ . յիպ էֆքեար ու իտաաաղըն մուա . մէլաթը շէտիտէ իլէ իճրասընա չալըշմա . դա գալըշըր իսէ , պու իքի միլէթլէր պէնինտէ պիր գաշը մուհարէպէ վու . գու պուլաճաղը շիւքհէսիլգ տիր վէ պու . նուն նէթիճէսի իսէ հէր նէ գատար ի . Թալեաեա հիշ պիր վէճհ իլէ ֆայիտէլի կէօրիւնմէլ . իսէտէ , պու խուսուստա բէքտէ եալընըզ վէ մուալինսիգ գալա . ճաղընը մէմուլ իթմէտիկիմիգտէն , պու . նէթիճէ շիւքհէ թահթընա տիւշէպի . լիւր , ֆագաթ պու ճիւմէ իթալեա գը . րալը վէ Մէնապրէա գապիլէթօսունուն էմրի իթիտալ իւզրէ տափանմասը իլէ , վէ Թրանսա տախի հէր նէ գատար ի . Թալեա գօր իլէ Բօմաեը « գապիթ » իտէ . մէեէճէք օլտուղուն պէեան իթմիշ իսէ . տէ , տիմէք տիր քի պիր եօլ իլէ եախօա թաթլընը իլէ օլ մէմալիքէ սահիպ օլ . մասընա միւսաաաթ իտէրէք , իլէրուտէ պիր բօլիթիգա թէպէտուլիլաթիլ իլէ պու իշին պիր հիւսնիւ թէսվիեէսինէ մու . վաֆֆագ օլունուպ , իթալեան միլէ . թինիս պու արգուսի տախի խօշնտ ի . տիլէճէկի վէ լէքի գարտաշ կիրպի օլան միլէթլէր տիւնեալը ալէվէնտիլէճէք օ . լան պիր ճէնկէ սէպէպիլէթ վէրմէեէ . ճէքլէրի տախի , մէգքիւր իքի միլէթին սահիպ իեագաթ վէ էհիւ տիրաեէթ հիւքիւմէթլէրինտէն մէմուլ օլունուր :

— Ալսթրիա տէվէթի սօն միւտա . րէպէտէն միւթէէսիլէն դայպ իթմիշ օլ . տուղու ազամէթինի էլէ կէշիլմէք ար . զուսի իլէ ուսուլի մէշրուա վէ թարիլգի սէրպէսիլէթէ գատէմ պասարագ տէ . վաթ իթմէքտէ վէ պունունլա կէրէք քէնտի էհալիթինին վէ կէրէք տիւնեա . նըն հիւսնիւ թէվէճիւհիլի ճէլպ իթ . մէքտէ տիր . վէ մէգքիւր մուհարէպէ . տէն էվլէլ պունճա վագըթտան քէնտի թէպաաար օլան Մաճառ միլէթի իլէ բօլիթիգաճա միւնաղաալար պուլունուպ վէ Մաճառլար 1848 սէնէսինտէ մալէք օլտուգլարը նիգամալմէյի վէ պինտէն ա . լէյհ այրըճա Մաճառ գրալլըղը վէ հիւ . քիւմէթի մաթլուպ իթմէքտէ իտիլէր իսէտէ , Ալսթրիա իմթէրաթօրու պուն . լարըն պու արգուսունու խօշնտ իտէ . րէք քէնտիսի տախիանլէրէ գրալ օլտու . վէ պու միւնապէպէթիլլէ Մաճառ միւ . լէթի ֆէվգէլաաթ մէպուր օլարագ , պու կիւնքի կիւն Ալսթրիա իլէ եալընըզ իմ . րէրաթօր վէ գրալ պիր օլմասը ճիւհէթի իլէ պաղը օլտու գլարը հալտէ , այրըճա մէպուսան մէճիսի , այրըճա գապիլէթօ . այրըճա պիւճճէ , վէլհաալ պագը ֆարգ . լար իլէ հէր պիր ճիւհէթիլէ պիր այրը հիւքիւմէթ մագալընտա պուլունմագ .

տա տրոյ, յաքին հէր պիր միլիթտէ պուլունտուղու կրպի Մաճառ միլիթտէ թինտէ տախի Գոսսիւթ իսմինաէ սա պըզ ճիւղհուր ըէյիսի օլան թէէսսիրի պիր տաէմ պուլունտուղ, պուլունտէ Գ. քեարը իսէ, Մաճառ, Ավսթրիատան պիւսպիւթիւն այրըրըգտան պաշգա, քէնտի պաշընա այրըրա պիրտէ Մաճառ օրտուսու իհասս իթմէք օրտուղունտան, պիր թարաֆտան վիէննատա Ավսթրիա տէվէթի վէ գամարաս պու միլիթտէ իլէ միւլքին մէրթէպէ այրըրապա, Փագաթ իտախսանէ սուրէթտէ պիրլէշմէյէ չալըշտըղը հալտէ, տիկէր թարաֆտան Մաճառ իթմանտա միւլալիլիս Գոսսիւթիւն թարաֆտարըր կիւն պէ կիւն տրթա, րագ, խասիմանէ սուրէթտէ Ավսթրիա տէվէթինտէն այրըրա միւսթագիլ պիր հիւքիւմ. թվէ պիր միլիթտէ օրտուսու իհասսարա չալըշմագտա տըր, մէրգում Գոսսիւթիւն իթասվիրլէրի հէր թարաֆտա ճամէքեանլարտա կէօրիւլիւպ, չիմ տիքի Մաճառ հիւքիւմէթինն գարար, լարրնա, այրըրա իտասիմ գոմիթէլէր թա, րաֆրնտան մուխալիթէթ կէօսթէրիւմէքտէ տիր, Մէպուսան գամարասընտա ազալարտան պիրիսի, Մաճառ հիւքիւմէթի ըէյիսի վիւքէլարը գոնթ Անտրաս սիւնէ, Ավսթրիա օրտուսունտան այրըրա միւսթագիլ Մաճառըն պիր օրտուսեա մալիք օլմասընը թէքիլիթ իթմիշ վէ մուլալիլիս գոնթ Անտրասի, պու խուսուսուն Ավսթրիա տէվէթի իլէ Մաճառ պէնինտէ վէ պիւսէն ալէյս պու նիլէթին վագ կէշիլմէսինի աշիքեար սուրէթտէ օլան մուգալէլէլէրին խիւլաֆրնտա պուլունտուղունտա պէնտան ճէսարէթ իթմէքեք միւլէվէշ պիր ճէվապ վէրմիշ տիր, իշթէ չիմտիլէրտէ Ավսթրիա տէվէթի գոնթօրտանըն լաղվընա վէ սայիր սէրպէսիւնէթ մէպտէլէրինէ թէշէպպիւս իթմէքտէ իքէն, վէ Մաճառը խոշնուտ իթմիշ տիր մէմուլի իլէ պու պապտէ րա, հաթ օլմուշ տուր պանն օլունտուղու հալտէ, պու սուրէթլէ Մաճառլար եէ, նիտէն խուսուսմէթ իպլազընա գալլըշմաղա պաշալմըշար, վէ գոնթօրտա, նըն պագաթը իշին իուհպան վէ տինտա, րան թարաֆրնտան 250 պին գատար իմզալը պիր մահգէր իմթէրաթօրա թագ, տիմ օլունտալ կէօրիւլիւշ տիւր, Լաքին պու ճիւլիւ պատէվին Գոնթօրտա նըն թէքմիլէն պագաթը միւլքիլիսիգ օլուպ, Բարա հիւքիւմէթի իլէ մէզհէպ, ճէ պիր եէնի ահտնամէ ագտ օլունտա տըղը հալտէ, գոնթօրտատան պիւս պիւթիւն սարֆը նաղար օլունտալը չիւք, հէսիգ կէօրիւլիւր, վէ Մաճառ իլէ գուհուրա կէլէն կիւլիւք տախի պիր սուրէթի հասէնտէ հալու թէսվիւնէ օլունտալագ, տէվէթի միւլալիլիսին իշ

պու մէտհէ շաեան օլան սէրպէսիլէթ թարիգինէ տէվամ իթմէսի իլէ էվէլէքինտէն զիյալտէ գուլվէթ վէ ագալէթինէ մալիք օլաճաղը հիւլէյտա տըր:

Ա Չ Գ Ա Յ Ի Ն

Վարդան աղա Պապէան, Կարապետ աղա Վարդանեան վէ Գրիգոր աղա Մանուկեան նամուն զէվաթը խալըրիւս, հան թարաֆրնտան փրկիչ պիշարեկեանը իշին 40 օգգա թէնպէքի վէ էթմէքճի Թօհաննէս աղա թարաֆրնտան տախի իւշ չէքի օտուէն իհտա վէ իրսալ դրըն, մըշ օրտուղուն մաթէշէքըլը պէյան իտիլիգ:

(Մալա-ճին 547 իշին իշին-իշին պէլէլէլէ)

Տեսնենք Մ. Նալբանդեանցի վրայ իր հակառակորդը ինչ յանցանք նիւթած են յետ նորա մահուան:

Մ. Նալբանդեանց՝ կրտսէ պարտաւազիրը, «ի չորրորդ ամուսնութենէ ծնեալ լինելուն համար նորա ծնունդը ապօրինաւորութեամբ արատաւորեալ է»:

Իսկ ես կրեմ, այսպիսի գաղափար մը յայտնելը սոսկ ռամկական նախապաշարում մը ըլլալէ զատ՝ մասնաւոր ատելութեամբ ռուսաւ ըլլալն ալ յայտնի է, քանզի ինչպէս կրնայ եկեղեցի մը իր պաշտօնին զաւակը «ապօրինաւոր» համարել, եթէ այնպէս կը համարի, ինչու զանի մկրտելու բարձր պաշտօններու հասուցեր եւ մինչեւ անգամ կրօնական գործեր է յանձնել անոր, եւ եթէ զանի մկրտելով եկեղեցւոյ զաւակ ճանչցեր էր, ալ ինչպէս չկարմիր, չխախտի զանի «ապօրինաւորութեամբ արատաւորեալ» անուանել, եւ հետեւապէս մեծ անտեղութիւն մը չէ՞ «չորրորդ ամուսնութենէ ծնունդով ըլլալուն համար եկեղեցւոյ գէմ է ըսելը»:

Արդարեւ այսպիսի անտեղի խօսք մը իմաստնոց ծիծաղը չարթնլէն զատ՝ լսողին ալ ճակատին վրայ յաւիտեանական անպատուութեան արատ մը կը թողու:

Ենթադրենք որ՝ Մ. Նալբանդեանց ոչ թէ չորրորդ, հինգերորդ եւ վեցերորդ ամուսնութենէ ծնեալ, այլ մինչեւ անգամ բոլորովին անամուսնութենէ ծնեալ ըլլար, իրեն ինչ յանցանք կարատ մասին (1), բաւական է որ նա իբրեւ մարդ ապրեցաւ եւ իբրեւ մարդ գործեց ի յառաջագիւծութիւն մարդկային սեռի:

Մ. Նալբանդեանցի ազգագիրական ջանքըն անմոռանալի է, եւ նորա կենդանի գրութիւնները այսօր եւ յաւիտեանա անոր

(1) Եթէ չորրորդ ամուսնութենէն ծնածընապօրինաւոր եւ եկեղեցւոյ գէմ է, պոռնկորտներն ինչո՞ւ կը մկրտէ եւ իրեն զաւակ կրնողունի եկեղեցին, եւ ասէն հոգեւոր ատանձնաշնորհութիւններ կուտայ անոր: Ասանկ տղայական գաղափար մը յայտնող վեղարաւորը չի՞խախտի, չի՞կարմիր, ամօթ, ամօթ այն վատերուն:

իբրեւ ճշմարիտ մարդ ապրած լինելուն անհերքելի վկաներն են, թէ եւ կը հաւանիմ որ՝ այսու ամենայնիւ նա իբրեւ մարդ թեթեւեղներ ալ ունեցած ըլլայ, բայց յետ մահուն, իբրեւ յանցանք նորա վրայ խօսուածներն՝ զուտ զրպարտութիւն ըլլալէն զատ, եթէ ըսուածները ճշմարիտ ալ ըլլան նէ, բայց եւ այնպէս մէջը այնպիսի խօսքեր կան, որք զրպարտողաց նուաստութիւնը եւ Մ. Նալբանդեանցի բարձր տաղանդ մը ունենալը կը յայտնեն:

Հանգուցեալ Մ. Նալբանդեանցի դէմ հրատարակուած ուրիշ պիօկրաֆի (վարուց պատմութիւն) մ'ալ այսպէս կրտէ. — «Ռուսական ոստիկանութիւնը խիստ ծանր ամբաստանութիւններով զանի (Մ. Նալբանդեանց) ձերբակալ ըրեր, վճռելու Նախիջեանէն հեռի ապրելու զատապարտել է. իսկ նա երկար հիւանդութենէ մը վերջը Սարաթով (ըստ մեր տեղեկութեան Գամիէշ գիւղին մէջ) քաղաքին մէջ ի կատարեալ ազատութեան մեռեր» է:

Քննենք ասի համառօտիւ եւ տեսնենք աս խօսքը ինչ իմաստ կը պարունակէ...

Մ. Նալբանդեանց եթէ իրօք Ռուս կառավարութեան դէմ յանցաւոր էր, պէտք էր որ՝ նա ըստ Ռուսական օրինաց պատժուէր, եթէ մինչեւ անգամ իր յանցանաց ծանրութիւնը զինքը մինչեւ ի մահ, կամ ի Սիպիր ալ իջնցունէր: Բայց նա՝ քանի որ ըստ այն պարտաւազիրին, ոչ զատապարտութեան տակ ինկած, եւ ոչ ալ գլխովին չնորճի արժանացած էր. ուրեմն կը պարտաւորիմ սա հետեւեալ մէկ քանի հարցումներն ընել:

— Ինչ ըսել է «զատապարտուիլ եւ կատարեալ ազատութեան մէջ մեռնիլ»:

Ասանք՝ անանկ իրարու հակառակ խօսքեր են, որ առանց մէկն զմիւր ջնջելու անկարելի է իմաստ մը ըմբռնել անոնցմէ:

— Ինչ էին Մ. Նալբանդեանցի վրայ այն «խիստ ծանր ամբաստանութիւնները» որոնց կողմէ եւ որո՞ւ դէմ էին: Միթէ անոնք ըստ օրինի նորա վրայ ստուգուեցան:

Աթէ այն «ծանր ամբաստանութիւնները» նորա վրայ ստուգուեցան, ըսել է որ նա ծանր յանցաւոր մ'էր, քրէական յանցանքի տէր էր, եթէ ծանր յանցաւոր էր, հապա ինչպէս «ի կատարեալ ազատութեան» թողուած կըլլայ, միթէ Ռուսական օրէնքն ունի՞ այս թոյլտուութիւնը, եթէ ունի, ուրեմն ինչո՞ւ նա դեռ իր հայրենիքէն, իր տունէն հեռու ապրելու զատապարտուած էր: Իսկ եթէ այն «ծանր ամբաստանութիւնները» չստուգուեցան նորա վրայ, հապա ինչո՞ւ «Նախիջեանէն հեռի ապրելու զատապարտուած էր» ինչպէս կ'ըսէ պարտաւազիրը, նա եւ ինչպէս կրնայ մեռած ատենն ալ «ի կատարեալ ազատութեան» եղած ըլլալ, քանի որ՝ մեր առած տեղեկութեան նայելով նորա ցուրտ զիակը հանգէտով վնասուողիմըն անգամ կառավարութեան կողմէն քննութեան ենթարկուած են եղեր:

Արդ՝ միթէ իրաւունք չունի՞նք ըսելու թէ Մ. Նալբանդեանց լոյսը աստղ տեսակ մը վատ հայերու կրից դոհ գնաց:

Ուր էին հանգուցելոյն ցուրտ զիակին վը-

բայ յանցանք նիւթելու յանդգնող այն ամբաստանիչ հայերը, երբ նա ի կենդանութեան հրապարակաւ եւ իրաւամբ գիրենք եւ իրենց անկարգութիւնները կը դատապարտէր, եթէ իրենց արդի ըսածները ճշմարիտ էին, ինչո՞ւ լուռ կեցան այն ատեն եւ ինչո՞ւ չհամարձակեցան դռնի յայտնապէս ի դատ կոչել:

Մէկու մը վրայ իր մահուանէն ետքը, զրպարսութեան շանթեր տեղալ իրօք վատութեան եւ տկարութեան նշան է: Մ. Նալբանդեանցի անխօսուկ դիակին վրայ միջին դարու թոռներու ձեռք նիւթուած եւ կուտուած ամբաստանութիւնները չեն կրնար ճշմարիտ հայերու սրտէն խել հանել այն ճշմարիտ սէրը եւ զգացումը, զորս ունեցած են, ունին եւ պիտի ունենան մարգարէի հայք մարգկութեան ճշմարիտ եւ ազնիւ բարեկամ անմահ Նալբանդեանցի վրայ, թող Արշալոյսն ուղածին շափ հակառակ կուսակցութեան մը արձագանք ըլլայ եւզոյնէ. աս 19րդ դարը նա եւ յաջորդ դարերը արհամարհանօք եւ զգուանօք պիտի նային անոր եւ անոր պէսերուն վրայ: Առ այժմ խօսքիս թելը կը կըտրեմ, թող քիչ մալ սահտեւեալ նախալը իր ճշմարտութեան ձայնը բարձրածունէ ապագայ դարերու ալ վկայ մը ըլլալու. դեկտ. 15/67

ԽՈՍՈՐՈՎ

Շու պալեատէքի պահստն սօն ճիւղէ սիւնտէ գիւրը օլունան մէքթուպուն, շիմտիլիք եւրիմիգ օլմատըղընտան, սա. յիր պիր կիւնէ նէշիլին թէրք իթմէյէ մէճպուր օլմուշուգ տուր:

Պունտան ազտէմ իւան գըլընաղը վէճէ իլէ, իսանը Նրանէվինին թահսիլինէ խահիւկէր օլանլարը պիթթէտրիճ, հէր նէվի միւքեալմէնէ ալըշտըրմագ, վէ միւքեալմէնէ էօնասընտա, սուհուլէթլէ գալալիտի տարֆիլէնի վէ իմա իլէ պէրապէր պիր խուսուսու գալմէն ալմագըլը էօյրէնմէք իշին թէլիլիֆ օլունմուշ օլան Օլէնտօրֆ նամ քիթապը ֆէվալիտ նիսապ Բարիստէ թահսիլ իթմը էրքեանը հարպ գայիմագամարընտան իգգէթլու խամայիլ պէյ մարիֆէթիլէ թիւրքէնէ թէրճէմէ օլունմուշ, վէ քիթապը մէզբիւր էֆալը գընասիլէ վէ զայրի գընասիլէ, վէ միւթէսարըքէ վէ զայրի միւթէսարըքէնի միւթէվիլ օլուպ, միւքեալմէնէ տուրէթիլէ սէքսէն ալթը տէրսէ, վէ Նըրանսըգճա թէքէլլիւմ վէ ճիւմէ թէրքիպ իթմէք իշին հէր տէրսէ միւթէալիլիք իթիլէր իւշէր թալիմտէն քեաֆֆէսի իթի եիւզ էլիլ թալիմէն ըտիտէ օլմուշ տուր:

Լիսանը մէզբիւրուն թահսիլինէ թալէպքեար օլանլար, թալիմաթը մէզբիւրէնի թիւրքէնտէն Նրանսըգճա թէրճէմէ վէ թէրքիպ իթիլէտէն սօնրա, պիր շէյին իմլա վէ թէրքիպիտէ իշիթիպահ իտէր իտէ, քիմսէնին մուսվէնէթինէ միւթէալմ օլմագտըղըն, քէնտի քէնտինէ թասսիմ իտէպիլմէք իշին, Նրանսէվի իւլ իպարէ օլարագ, թալիմաթը մէզպուրէնի հալլի միթթահ նամընտա այրը պիր ճիւտի օլտուղունտան, բա-

գամիլլէ օրանա միւրաճաաթ օլունմասը իլթար օլունուր:

Քիթապը մէզբիւր միւպթէտիլէրին իգթիտարընա կէօրէ, թէրաքիպի միւթթաաթէտէն պէտ իլէ, թա ուղուն հիքեայէլէրէ վարընճա, թէտրիճի թէրթիպ օլունմուշ օլտուղունտան, պու անէ տէկին պու վատիտէ եազըլմը օլան քիւթիւպ վէ ըտայիլին էն ալեա վէ ֆայիտէլիսի օլտուղուն շիմտիլէ գատար քեաֆֆէյի էվրօրա իսանլարընա թէրճէմէ օլունմասընտան, վէ հէր պիրինտէ օնար, օն պէշէր տէֆա թապ իթտիրիլմէսիտէն աշիքեար տըր:

Չիքր օլունան քիթապ, մէքեաթիպի աաթէրիլէ Շահանէ շակիրտանընա թէվզի վէ իթա օլունմագ իւզրէ, թէրճէմէ վէ թապ իթտիրիլմիշ իտէտէ, պէօյլէ քէսիր իւլ մէնաֆի պիր քիթապըն ամմէյի ֆէվալիտի շամիլ օլմագ արղուսիլլէ, թէրթիպիտէն գիեատէնէ թապ իթտիրիլլէք, 52 դուրուշ ֆիեաթլաՏիվան Եօլունտա Քէշիտ բաշա մէրհուսուն գարչընտաքի գրապթիսանէտէ, վէ Պաղլէ-գաբուսունտա թէմպէթիճի Հիւսէյին աղանըն, վէ Սահահիլար շարչըսընտա հալէպի հաճի Հիւսէյին, վէ Հաքքեաթլար շարչըսընտա 49 նիւմէրօտա Սահահի Պէթլիլ էֆէնտիլլէրիլ վէ Պէյ-օղլունտա տէօրթ Եօլ ազըլընտա Մ. Րօթուն, վէ եինէ Պէյ-օղլունտա Մէվլէվիխանէ ճիւպընտա Մ. Վիգին տիւքքեանլարընտա սաթըլմագտա իտի:

Պու քէրէ տախի քիթապը մէզբիւրուն իթինճի ճիւտի ըտիտէյի խիթամ օլմասիլլէ, մուգատտէմա պիրինճի ճիւտին պիլ իշիթիա եէտլէրինտէ մէքթիպ մէօլիւրիլլէ մէմուր սէնէտ պուլունանլար, սէնէտլէրին պիլ իտէ մահալը մէզբիւրէտէն, ճիւտի սանիսիլի թալէպ իթմէլէրիլ. վէ թէքիլլինի եէնիտէն սաթըն ալմագ արղու իտէնլէր տախի ֆիլաթը մուհարրէրէ իլէ միւպաեաա իթմէք իւզրէ, մահալը մէզբիւրէնէ միւրաճաաթ իլլէմէլէրիլ աղըմ կէտիկի իւան օլունուր:

Ի Լ Ա Ն Ա Թ

ԵՃՁԱԹԻ ՄԻԻԹԵՆԷՎԻԹԷ ՄԱԽՁԵՆԻ ՎԷ ՏԻԻԲԲԱՆԸ

Միւսիւ վիլէնցօ ճաննի օն ալթը սէնէտէն պէրու Պէյ-օղլունտա էճղաճըլըք ասնաթը իլէ մէշղուլ օլապ, վէ մահէլի մէզպուրտա Աղաճա. միսի ճառտէսինտէ վազը, վէ 67 նիւմէրօ իլէ միւրազգամ տիւքքեանընտա պուլունան էճղալարըն խասըլը. թէսիլիլլի, վէ իճրաաթճա տիգզաթ վէ շաբուգուղուլա քէսպի շէօհ. ըլթ իթմիլլէքէն. մուտիսիլլէն իսթանպուլտա շամիլիլլէ թիւրպէսի իթթիսալիլլէ 51 նիւմէրօլու պիր էճղայի միւթէնէվիլլէ մաղաղա սը տախի քիւշաա իլլէմիշ իտէտէ, պու տէֆա մէզբիւր մաղաղաթը քէօրիւ պաշընտա իսթիսապ գարչընտա վէ 7-8 նիւմէրօլա միւրազգամ պուլունան մաղաղալարա նագլ իլէ, պիր պիրինէ միւթթաթը պիր էճղաճը տիւքքեանը իլէ պիրտէ էճղայի միւթէնէվիլլէ մախքէնի քիւշաա իլլէտիկիլլէտէն, էվրօրանըն էն մէշղուր վէ էն միւթէպէր ֆապրիգալարընտան տիգզաթը թամմէ իւզրէ ճէպ իլլէմէքտէ օլտուղուն էճղալարը գայէթ էն:

վէն ֆիեաթլա ֆիւրուլթ իտէնէկիլլի ալէնէն իւան իտէր:

Մէզբիւր տիւքքեանտա հէր կիւն միւթէպէր հէքիմէր հազըր պուլունաճագ, վէ սընէթի ումուլիլլէնէ հէր ճիւթլէ տիգզաթ ու իգտամ իլլէնէնէքէր տիր:

Վէ Պէյ-օղլունտա վազը տիւքքեանտա իտէ կիճէլլէրի տախի հէր սաաթ ատամ պուլունուպ, իսթիեաճաթը էհալիլլի իճրա իտէնէք, վէ իսթէնիլալիլի հալտէ մաքիսա իլէ պուգ տախի եաբաճագ տըր:

Մասլագտա Պէօյլէքտէրէ ճատտէսինտէ պիր թարաֆտան Գաթիլքօ արսաաթ վէ պիր թարաֆտան արսայի խալիլլէ վէ թարաֆէյի թարիգի ամ իլէ մահուտ, ալթը պին գիրա մըգտարի արսա գըթա գըթա վէ պիւթիւն տախի ֆիւրուլթ օլունաճաղընտան, թալիպի օլան Չուխաճը խանընտա Պէրպէրեան ֆիթուվէթլու Սարգիս աղայէ միւրաճաաթ իլլէմէսի իւան գըլընտը:

Գիրոցի եւ կամ տան մէջ Հայկաբանուրիլլէ, ալխարհագրութիւն եւ Գաղղիէրէն դաս տալու, եւ ասեղնագործութիւն սորվեցունելու կարող փարժուհիի մը պէտք ունեցողները, Պէշիթաշ ճէրբահ Բօհաննէս աղայէն կրնան տեղեկութիւն առնել:

Լիւմէնի թիւճճարարընտան կրկնատու մար ուսուլլինտէ տէֆթէր թուրթ. տուրմագ իսթէլլէր, ետխօտ պուլթարգ իշէր. մէտէլա տէֆթէրէրին թէս. վիլլէ իթտիրմէք վէ նիւալմընա գոյմագ միւրաա իտէնլէր իլին, իլպու իլմէ աշիւնա օլուպ, վիգիթա իլէ վէ էհֆէն սու. լէթաէ պուլ թարգ խըմմէթլէրին իճրա. սընա հազըր պուլունան պիր գաթ վարտըր, իսթէլլէնլէր ֆիւրքճիլ խան օտա. պաշընտան սիւալիտէպիլլէր:

Պիր գաշ սէնէտէն պէրի պիգզաթ քէնտի թէճրիւպէլլէրիլլէ տիգզաթ վէ իսթիեաթ իւզրէ պուլունաարագ, իտէք պէօնէկի թօլունմունտան իսթանպուլ մայի օլարագ, պիր մըգտար մալիմիգ հազըր օլուպ, վէ իսարուլթ ասնաճըլ Շիրօ գաղապընտան թալիմաթըլլէ հուսուլլէ կէլէն պիր մըգտար մալիմիգ տախի իշ պուլ հաֆթա գարֆընտա թարաֆըլըգա վաալ օլմուշ օլտուղունտան, թալէպիլ օլանլէր Չարսուլ քէպիրտէ Չուգուր խանընտա իւսթ գաթտա Նօ. 10 քէնտի օտաալըգա միւրաճաաթ իլլէմէլլէրի իւան իտէրիգ:

14 դեկտեմ. 1867 իսթանպուլ
Յակոբ Պ. Պաղիկեանեան

ՍԱՀԻԳ ՂԱԶԷԹԱ
ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԼԵՂԱՍՆ ԷԲԵԱԼՅԵՆ ԹԱՊԵԱՆԵՍԻՆՅԷ
1860-1861 թ. ԵՄԻՆ ԵՄԵՆ, ԵՄԵՆԻՆ ԵՄԵՆ
ԳԻՐԵՆԻՆ ԳԱՐԵՆԵՆ ԵՄԵՆ 1867: